

MODELOS DE LINGUA E VARIACIÓN SINTÁCTICA

FRANCISCO A. CIDRÁS ESCÁNEO
Universidade de Santiago / Instituto da Lingua Galega

1. Introducción

1.1. *O galego ou os galegos*

“Hai algo máis dun século principiaba Thomas Wade o camiño que o había levar a se converter nun dos máis destacados sinólogos do seu tempo. Procurou a persoa mellor cualificada que puido atopar e díxolle: ‘Por favor, ensíneme chinés’. Podemos imaxina-lo seu abraio perante a resposta: ‘¿Que chinés é o que quere aprender? Está o chinés dos antigos clásicos, o chinés dos documentos oficiais, o chinés usado na correspondencia, e está por outra banda o chinés falado, dentro do que existen numerosos dialectos. Daquela dígame vostede cal é o chinés que quere aprender’”

Con esta anécdota comezaba Randolph Quirk (1962) un dos seus traballos sobre a variación do inglés no uso, apuntando a seguir que o do chinés é un caso certamente extremo pero que a situación co inglés é análoga, con diferencias cuantitativas, non cualitativas. E con esta anécdota principio tamén, porque outro tanto se pode dicir do galego. Existen outros exemplos de linguas con niveis extremos de variación, que poden chegar mesmo a pór en perigo a intelixibilidade, como o árabe ou o complexo lingüístico indio, co sánscrito e os prácritos, e ata o caso do inglés pode considerarse máis acusado que o do galego. Pero en última instancia o problema é o mesmo, e pode caracterizarse en termos da coñecida relación entre “lingua histórica” e “linguas funcionais” deseñada por Coseriu (1977).

O “galego”, sen máis, só existe como unha construción intelectual, como unha arquitectura abstracta: como lingua histórica. O que existe na realidade social concreta son múltiples galegos, distintas linguas funcionais: o galego que se usa nesta ou aquela situación social, comunicativa, xeográfica ou histórica concreta. O “galego”, quintaesencia equilibrada de todas esas linguas funcionais, non ten existencia real; o que sempre imos topar (e usar) é un deses múltiples galegos, que calquera falante identifica, facendo a súa composición de lugar, sen necesidade de

coñecementos gramaticais explícitos. E se existe esa capacidade de identificación é porque existen trazos gramaticais caracterizadores de cada lingua funcional que permiten esa discriminación a través dun coñecemento pasivo que o usuario da lingua non racionaliza normalmente, pero que está aí, formando parte da súa competencia lingüística. E porque está aí pódese, mediante raciocinio metalingüístico, botar fóra dese escuro faiado e arrombalo, con boa luz, como acostumamos tentar facer teimosamente os que nos dedicamos a fozar na cousa filolóxica.

Falamos, repárese, de trazos gramaticais *característicos*, non privativos ou exclusivos dunha lingua funcional concreta. Diferenciamos distintos modelos de lingua porque nas marxes do que os teóricos variacionistas denominan o *common core* (os elementos comúns a tódalas variedades, por tanto elementos neutros, non connotados variacionalmente), os usuarios priorizan uns recursos e relegan outros, consonte múltiples variables extralingüísticas, sempre dentro do conxunto de posibilidades que ofrece o sistema. Escollas tendencialmente distintas deseñan modelos distintos baixo o teito dunha arquitectura común e como produto dunha complexa tensión dialéctica e dinámica entre a uniformidade (que leva ó estándar, tan necesario como empobrecedor) e a diversidade (que responde ás múltiples variables inherentes tanto ó individuo como ó uso social da lingua).

1.2. O papel da variación sintáctica

O *obxectivo* da presente achega é amosar de xeito ilustrado como entre eses trazos (priorizados ou relegados) caracterizadores dos distintos modelos lingüísticos xogan un papel de primeira magnitude os trazos ou recursos de carácter sintáctico, con frecuencia infravalorados cando non esquecidos nas caracterizacións que se fan, en beneficio doutros que se consideran trazos máis floridos ou manifestos, nomeadamente os léxicos. Repárese sen embargo, a xeito de ilustración introductoria, no seguinte texto:

- (1) Por medio da presente e en virtude do acordado polo Ilmo. Sr. D. Paulino Vega Castro, maxistrado-xuíz de primeira instancia do Xulgado núm. tres de Santiago, en providencia desta data, dictada nos autos de xuício declarativo de maior contía que se seguen no dito Xulgado co núm. 181/4, sobre nulidade de testamento e escritura de doación e outros extremos, promovidos por dona Carmen García Suárez, maior de idade, viúva, labradora, veciña de Castriz, Santa Comba (A Coruña) e de don José Luis Cambón García, maior de idade, da mesma veciñanza que a anterior, emprázase ós demandados ausentes en ignorado paradeiro, dona Dulcina, dona Herminia, don Manuel, don Angel, don Alfredo e don Antonio Cambón Negreira, maiores de idade e con domicilio descoñecido, para que no prazo de cinco días

comparezan nos autos presentándose en forma, baixo apercibimento de que de non o efectuar, recaerá sobre eles o prexuício a que haxa lugar en dereito, facéndolles saber que as copias da demandada e demais documentos están ó seu dispor na Secretaría deste Xulgado.

Próbese a facer omisión da terminoloxía máis caracterizante (*maxistrado, xuíz, xuízo, autos, providencia* e pouco máis, léxico por outra banda escasamente privativo), e o texto seguirá sendo nidiamente identificado como un produto xurídico-administrativo. Tal adscrición non se deberá a elementos da compoñente fónica (pola súa propia natureza estes produtos lingüísticos só existen nos papeis), nin da morfolóxica (que non semella particularmente relevante para o caso), nin fundamentalmente, repito, dun léxico que (*providencia e autos á parte*) podería aparecer nunha conversa máis ou menos formal, non técnica, falando por exemplo dun preito. O verdadeiramente caracterizador do modelo lingüístico do texto reproducido reside definitivamente na sintaxe: na estrutura sintáctica tan altamente complexizada e concentrada que amosa. Como será tamén ese arreesamento sintáctico o principal obstáculo que atoparán os demandados (a bo seguro labregos) para chegaren a desentrañar no breve prazo de cinco días o contido do apercibimento e podérense así achegar sen acougo ó xulgado, “presentándose -ademais- en forma”.

O *método* que seguirei será o de revisa-lo uso de diferentes recursos sintácticos que podemos considerar altamente caracterizadores de modelos de lingua distintos, sen pretensión de exhaustividade (si de representatividade) e cunha abordaxe eminentemente práctica. Gustárame con todo non incorrer na mera relación en listaxe de fenómenos comentados e anotados, polo que ensaiarei un posible agrupamento e farei, a seguir, unhas breves consideracións metodolóxicas previas.

Sen pretender teorizar sobre os modelos de variación lingüística, obxecto dunha rica e diversa bibliografía¹, podemos concordar na existencia de dous tipos de variables extralingüísticas que interveñen na conformación e uso das múltiples variedades dunha lingua (Cfr. Aarts 1984: 64):

a) *Variables inherentes ó emisor*: é evidente que factores como a educación, o nivel social, a idade ou a orixe xeográfica do individuo xogan un papel fundamental na variación lingüística e tamén na sintáctica. Trátase de factores dunha notable constancia (para un individuo dado) e non dan lugar de seu a variabilidade situacional. Non me vou centrar nu-

¹ Para unha visión sinóptica dos diferentes modelos de variación lingüística vid. Iglesias Rábade (1992). As premisas teóricas subxacentes ó presente traballo achéganse ó modelo variacional neo-firthiano, na liña de Halliday e outros autores, se ben non pretendo unha adscrición nin un baseamento teóricos fortes nun achegamento que quere ser eminentemente práctico.

clearmente nelas aínda que (se non todos) moitos dos tazos que veremos son obviamente analizables en función destas variables: a complexidade dos períodos, o recurso á subordinación ou á acumulación de adxectivos, o uso destes ou aqueles mecanismos cohesivos ou da voz pasiva están obviamente relacionados con condicións individuais do emisor como as sinaladas (lémbrese a distinción entre código restrinxido e elaborado) e son claros factores de variación sintáctica.

b) *Variables inherentes a outros elementos do proceso comunicativo*: estes factores dependen fundamentalmente do interlocutor (*o receptor*), do tema do discurso (*a mensaxe*) e, moi importante para o caso, do propio medio de transmisión dese discurso (*a canle*). Trátase de factores enormemente mudables, variables en cada situación comunicativa, polo que dan lugar a unha grande riqueza potencial de cambios ou modulacións de código para adecua-lo texto ó contexto, para axeitarse ó uso apropiado (ou demandado) da lingua. Nesta dimensión localizarei fundamentalmente a análise dos trazos sintácticos que visitaremos.

A efectos de estruturación destes recursos sintácticos, considerarei dos niveis de condicionamento dos recursos polas variables consideradas, pois a escolla dos recursos dun e outro grupo responde, segundo tentarei demostrar, a unha funcionalidade radicalmente distinta.

a) Recursos altamente condicionados polo proceso comunicativo: o seu uso está constringido pola necesidade de proporcionar unhas condicións que garantan a correcta interacción comunicativa nas condicións dadas para o proceso. Ocuparémonos deles a seguir, na secc. 2.

b) Recursos escasamente condicionados polo proceso comunicativo: de uso teoricamente (só teoricamente) máis libre, responden a unha función de caracterización máis puramente estilística, nunha dimensión máis emblemática (de autoidentificación do código) que operativa. Ocuparémonos deles na secc. 3.

2. Recursos altamente condicionados polo proceso comunicativo

Nesta sección analizaremos algúns recursos sintácticos, notablemente caracterizadores de modelos de lingua, o uso dos cales responde á necesidade de garanti-las condicións óptimas para que se consume o fin último de todo feito de lingua: a comunicación entre os interlocutores. Trátase de evitar por tanto: a) as interferencias que sempre axexan a canle a través da cal esa comunicación se ten que vehicular, e b) a desmotivación do receptor cara á mensaxe que se lle quere transmitir, para que non desista do proceso.

2.1. Lonxitude e complexidade sintáctica dos períodos

Estudios de lingüística aplicada realizados atendendo á estrutura da lingua portuguesa (que podemos adoptar como modelo próximo) demostran que a capacidade de memorización e fidelidade comunicativa dunha persoa de tipo medio, en condicións normais de atención, está limitada a un máximo dunhas 40 palabras; menos aínda se operamos con temas de carácter abstracto e vocabulario rebuscado (Cfr. Público s.d.: 56). Achegarse ou superar ese límite implica, por tanto, poñer en perigo a eficacia da acción comunicativa ó comportar moi probablemente a necesidade dunha segunda lectura (nun medio escrito) ou dunha demanda de repetición (nun medio oral) ou, se cadra, a pura deserción do receptor, que de non estar moi motivado se desentendería do proceso comunicativo.

En consecuencia podemos establecer, con carácter xeral, unha relación de proporcionalidade inversa entre a complexidade sintáctica dun texto e a súa eficiencia comunicativa. Con todo, a contundencia desa relación debe vincularse con dúas variables xa mencionadas: as condicións do medio ou canle comunicativa e a predisposición do receptor cara á mensaxe. Conxugando estas variables con aquel principio podemos acadar unha descrición satisfactoria do uso de diferentes procedementos sintácticos que implican complexización de estruturas a través de diversas modalidades de lingua, como tentarei ilustrar.

A *lingua oral*, por exemplo, require en termos xerais un grao baixo de complexización sintáctica en función das limitacións de recuperación da información inherentes á fugacidade da canle, un medio físico do que se di aquilo de que as palabras vanse co vento. Pero esa caracterización xeral cómpre matizala ó metermos en xogo a disposición do receptor cara á mensaxe e a propia dificultade intrínseca desa mensaxe: estas variables permiten altera-las marxes de seguridade da complexidade sintáctica, de xeito que en certas producións orais como disertacións académicas ou conferencias o limiar de atención do público permite a priori un discurso elaborado con períodos longos e sintacticamente complexos (isto é, o que se di “falar como un libro aberto”) sen que se resinta en exceso a integridade comunicativa.

Complementariamente, tampouco a canle escrita garante de por si a viabilidade dos períodos complexos, como amosa claramente o caso da *linguaxe xornalística*: tódolos libros de estilo reclaman do redactor unha linguaxe simple, clara e concisa, cun baixo grao de complexidade sintáctica, na procura dun máximo de eficacia comunicativa cun mínimo de esforzo por parte dun lector ó que se lle supón un limiar de atención potencialmente moi baixo, polo que tenderá a desertar á menor dificultade. Con todo, neste xogo dialéctico de variables é preciso tino para acadar un equilibrio sempre inestable, pois os períodos sintácticos demasiado curtos provocan no lector monotonía e, por tanto, desmobilizan igualmente.

Radicalmente distinto é o caso da *linguaxe xurídica e administrativa*, da que viamos un exemplo en (1) *supra*. Tanto como distinta é a motivación que nos leva a ler *O Correo* ou *El País* unhas veces e o *D.O.G.* ou o *B.O.E.* algunha que outra, sempre cun interese instrumental que garante a disposición do lector e aumenta enormemente o seu limiar de atención, o que permite que acabe prevalecendo sobre a eficacia comunicativa e a fluidez o recurso ó arreesamento e a concentración sintáctica, en aras dunha mal entendida precisión exhaustiva (que deixa ó lector exhausto), pero en realidade produto máis ben dun gusto polo formulismo arcaizante e a fidelidade ó código gremial.

A *linguaxe literaria* ten en común coa xurídica a predisposición garantida do lector: unha complicidade que libera a sintaxe da servidume da eficiencia comunicativa. No texto prima a función poética e por tanto a maior ou menor complexidade sintáctica dos períodos devén un mero trazo estilístico que o lector vai apreciar de partida, tanto en autores que fan gala dunha enorme complexidade barroquizante, de lectura demorada, como nos que amosan uns períodos tan secantemente curtos como os de Otero en *Arredor de si*.

Repárese que cando falo de complexidade sintáctica estoume a referir a unha ampla serie de recursos sintácticos implicados na complexización de estruturas, tanto no nivel frástico como clausal. Citemos como máis significativos a subordinación recursiva, os incisos en aposición, a acumulación de procedementos determinativos, nomeadamente de adxectivos e outros modificadores, etc. Todos eles contribúen a alargar e arreesa-los períodos. Considerando a condición dos verbos como núcleos da predicación (só eles poden formar cláusula por si sós) que son complementados por outras clases de palabras e partículas, podemos considerar un marcador fiable de complexidade a ratio $\frac{\text{número de palabras}}{\text{verbo}}$, que vén reflectir conxuntamente o nivel de prevalencia de tódalas construcións sintácticas de complexización referidas. O Cadro 1 amosa os índices de complexidade sintáctica característicos dalgunhas variedades do galego moderno². Fronte ós niveis medios de complexidade sintáctica do que podemos denominar galego culto escrito sitúanse, nos extremos, o galego oral coloquial (gravacións) cun nivel mínimo de complementación verbal (4.5 p/v), e o galego xurídico-administrativo (textos legais), cun nivel de complexización catro veces superior. As correlacións son estables e altamente significativas, cunha relación de progresión xeométrica (1:2:4). O promedio estatístico do corpus (6.6 p/v) é unha pura entelequia, como entelequia é o “galego” como lingua histórica, e non se corresponde exactamente con ningunha modalidade funcional de lingua.

² Datos tirados de Cidrás (1991), correspondentes a un corpus dunhas 225.000 palabras correspondentes a diversas modalidades de galego moderno.

Lingua oral/coloquial	4.5 p/v
Prosa literaria	7.3 p/v
Divulgación científica	8.6 p/v
Lingua xurídico/admtva.	17.7 p/v

[Corpus total: 225.000 p. / 33.700 v. = 6.6 p/v]

Cadro 1:

Ratio *nº palabras/verbo* como marcador de complexidade sintáctica

2.2. Cohesión e referencias fóricas

Situados a carón das estruturas gramaticais que codifican os esquemas clausais semánticos en esquemas de funcións sintácticas, a cohesión agrupa unha serie heteroxénea de recursos non estruturais que, aínda sendo estrictamente innecesarios para a construción de predicacións gramaticalmente correctas, resultan fundamentais para conformar un discurso fluído e comunicativamente eficaz: sen eles (fágase a proba) as construcións lingüísticas tornaríanse comunicativamente insoportables e esixirían un nivel de atención extraordinario para a súa codificación e, máis aínda, para a súa descodificación. Agora ben, o uso destes mecanismos, sobre todo os da referencia, está fortemente condicionado pola canle a través da cal se establece a comunicación, co que acaban caracterizando, pola súa priorización ou rexeitamento, determinados modelos de lingua.

A referencia, procedemento de base deíctica, é un mecanismo fundamental da cohesión consistente (digámolo cun xogo de conceptos tradicionais) na habilitación de partículas para substituíren partes, evitando a reiteración léxica destas cun considerable aforro adicional de materia fónica. Estas partículas recuperan información léxica remitindo foricamente ora ó contexto (case sempre ó previo, en anáfora, eventualmente tamén ó que ha vir, en catáfora), ora á situación comunicativa (en exófora).

Na *linguaxe oral* presencial é moi frecuente o recurso á referencia exofórica: os interlocutores comparten fisicamente a situación comunicativa e a ela remiten constantemente para alixeira-la carga léxica do discurso. A canle conforma o texto, por iso se lémo-la transcripción dunha conversa, mudada pois a canle, perdemos moita información e se cadra acabamos por non percibir nada. Reparemos nas seguintes secuencias:

- (2) O neno sentouse *aquí*
- (3) O neno sentouse *nesa* cadeira
- (4) O neno sentouse na cadeira grande do salón

Situados os interlocutores no salón, as secuencias (2) e (3), coas referencias exofóricas subliñadas, serán as producibles, e non desde logo (4), aínda sendo todas igualmente gramaticais. Sen embargo, sen ese contexto físico, aínda sendo unha comunicación oral (péñese nunha conversa telefónica) a referencia exofórica non cumpre coa súa función cohesiva.

Na *lingua escrita*, por contra, as estratexias fóricas mudan radicalmente. Son moi frecuentes as referencias anafóricas, facilitadas pola propia natureza física (visual) da canle e por contra moi limitadas na lingua oral, sobre todo na conversa informal. Daquela atoparemos textos como (5) *infra*, coas referencias anafóricas subliñadas, pouco probables na lingua oral por unha excesiva referencia ó texto, pesada de máis para tal medio (repárese: *aquí* tendería oralmente a ser interpretado en exófora [=no sitio en que está o emisor] e non en anáfora [=no sitio que se acaba de nomear, en Londres]).

- (5) Moito lle gustaba París, e tamén Londres. *Aquí* pasara uns anos moi bos, pero *alí* atopara a felicidade. Por iso a cidade que máis lle gustaba era *aquela*.

A *linguaxe radiofónica* pode considerarse un caso extremo de constricción mediática sobre o uso da cohesión referencial. Calquera que lea un guión radiofónico atoparao pesado e repetitivo. Pero non están concibidos para a súa lectura, senón para seren escoitados por un oínte que estará noutro sitio e ademais facendo calquera outra cousa. Por iso os guionistas foxen do uso destes cohesores fóricos case como da peste: non poden facer referencia en exófora a unha situación comunicativa que fisicamente non comparten emisor e receptor, e só moi precariamente poden facela ó discurso previo, en catáfora, pois nin o medio oral nin o baixo limiar de atención do oínte o propician. Por culpa das referencias, un texto como o de (6), normal noutros modelos de lingua, é un exemplo do que non pode ser un texto radiofónico:

- (6) O camiñante, ó solpor, pode segui-la ruta por *aqueles* outeiros ou facer noite no refuxio. *Este* atópase *aquí preto*. *Consecuentemente*, debe escoller entre *ambas* posibilidades. *A última*, sen luz, a máis aconsellable. *A primeira*, só para os máis ousados.

3. Recursos escasamente condicionados polo proceso comunicativo

3.1. *Linguas e antilinguas*

No parágrafo que precede referínme a certos mecanismos sintácticos que amosan un uso condicionado polo medio e as condicións dos elementos intervinientes no proceso comunicativo. Certamente as circunstancias mediáticas condicionan e conforman a mensaxe, de xeito que

as estratexias de codificación gramatical desta deben axeitarse ás variacións daquelas, sempre á procura das mellores condicións de intercomunicación. Sen embargo existen estratexias e recursos, característicos de determinadas variedades lingüísticas, que non están substancialmente condicionados por esas circunstancias mediáticas senón que responden fundamentalmente a unha vontade de (hiper)caracterización do código, primando a función da cohesión e identificación gremial (no tecnolecto) sobre a función da intercomunicación libre e despexada.

Halliday (1978) ten empregado o termo *antilingua* para referirse ós modelos lingüísticos nos que prima esa dimensión excluínente, por oposición ó carácter franco das linguas xerais. Trátase dunha antinomia moi interesante, pero relativamente falsa na súa caracterización: tódalas linguas funcionais naturais, das máis extensas ás máis miúdas e específicas, teñen algo de linguas e algo de antilinguas. Varían só as proporcións. A función primordial de toda lingua é a comunicación: é un instrumento que facilita a interrelación entre as persoas. Pero no envés desa mesma función social intercomunicativa podemos defini-la lingua como unha institución social de cohesión entre os membros dunha comunidade, un instrumento de autoidentificación grupal, por tanto coa implícita exclusión dos que non pertencen á tribo. Nese senso toda lingua é unha antilingua, e esas dúas dimensións indisolubles da función social da lingua encerran necesariamente antinomia. O polaco é a lingua que se fala en Polonia para que as persoas se relacionen e comuniquen entre si; pero tamén é a lingua que falan os polacos para seren polacos, para se diferenciaren dos outros, dos que non comparten ese sinal de identidade (aínda que con iso se frustra a intercomprensión, ou -mellor- precisamente por iso). Se só prevalecese a dimensión intercomunicativa e non a identificativa estaríamos falando o idioma universal e nunca tería acontecido a confusión babélica.

O dito do polaco pode dicirse do inglés, do galego e da máis humilde xerga. O inglés é un barallete enorme, e as falas dos canteiros, dos telleiros ou dos paraugueiros son tan tecnolectos como as antilinguas dos médicos, dos avogados e procuradores ou dos xornalistas, tanto dos que escriben substanciosas crónicas taurinas como dos redactores de deportes ou daqueles “ecos de sociedade” tan clasistamente cursis e en proceso de reconversión. Canto máis pequenas e específicas sexan as variedades lingüísticas, máis peso terá loxicamente o factor de cohesión grupal. Pero, como en toda lingua, do que se trata é de facilita-la intercomunicación... entre os membros do clan. Os que están fóra non contan; se lles interesa deberán esforzarse e aprende-lo código. Os que están dentro -os que contan- séntense máis cómodos nese código máis familiar, máis acolledor e, por tanto, máis comunicativo.

3.2. Construcións activas, pasivas e impersoais

Toda predicación lingüística está construída sobre un predicado e todo predicado comporta uns espazos funcionais que debemos encher necesariamente coas formas léxicas máis axeitadas para a realidade que queremos transmitir. Esta construción sintagmática prelingüística constitúe o esquema semántico da predicación, e debe ser codificada no plano do significante mediante a asignación de funcións sintácticas e informativas, maila actuación das regras de expresión que lle ha dar á predicación un corpo fónico. Para un esquema semántico dado, as diferentes posibilidades de asignación de función sintáctica ós seus argumentos deseñan as modalidades de voz de que nos fornece a lingua en cuestión.

Noutro lugar (Cidrás 1991) caractericei a voz pasiva (“*ser* + participio”) como unha construción cunha dobre funcionalidade informativa: a) como recurso de tematización gramaticalizada do obxecto (na estrutura do tema) e b) como recurso de impersonalización, por remoción informativa do primeiro actante (na estrutura do foco). Consonte isto, o nivel de uso da pasiva debe considerarse en relación coa existencia e niveis de uso doutros mecanismos equifuncionais: doutros mecanismos de tematización e impersonalización. Así as linguas cunha concepción fortemente temática do suxeito amosarán un maior uso da pasiva pois rexeitarán os movementos temáticos non marcados como suxeito, como sucede co inglés ou co portugués (7):

(7) *O libro leram-no todos os alumnos

O galego, como lingua cunha concepción relativamente pouco temática do suxeito e cunha relativa riqueza doutras construcións impersonais de grande uso, debería ser caracterizado como unha lingua pouco filopasiva, que tenderá a preferir en principio as construcións de (9) ás de (8):

- (8) a. O libro foi lido por tódolos alumnos
 b. O libro foi lido
- (9) a. O libro lérono tódolos alumnos
 b. O libro leuse

Iso é así, de certo, na maioría das linguas funcionais que abrangue o “galego”, pero non en todas nin no mesmo grao. No galego oral, sobre todo o coloquial, a pasiva é case insólita, no galego culto escrito e literario é escasa aínda que non infrecuente e o panorama muda por completo se nos referimos a certos modelos de lingua como a xornalística (non dispomos de datos estatísticos neste momento) ou máis aínda na linguaxe xurídica. Repárese nos datos do Cadro 2, adaptados de Cidrás (1991):

Lingua oral/coloquial	0.05 %
Prosa literaria	0.4 %
Divulgación científica	2.4 %
Lingua xurídico/admtva.	6.9 %
[Frecuencia sobre o corpus total:	0.9 %]

Cadro 2

Frecuencia de uso da pasiva: núm. de ocorrencias/100 verbos

Non podemos falar do uso da pasiva “no galego” porque tal non existe; temos que referirnos a *un* galego en concreto: a lingua dos Estatutos da Universidade de Santiago amosa unha prevalencia da pasiva xustamente 100 veces superior á dunha escolma de gravacións coloquiais (6.9 % :: 0.07 %), mentres os modelos cultos escritos presentan uns índices variables, sempre baixos, *ma non troppo*.

Se atendemos á prevalencia das funcións caracterizadoras da pasiva (tematización e impersonalización) batemos tamén con importantes desviacións segundo os modelos de lingua. O promedio do corpus estudado cifra nun 96.8 % as pasivas con suxeito tematizado e nun 80.0 % as pasivas impersoais (sen complemento axente). Sen embargo, se nos cinguimos á *linguaxe coloquial* atopamos, á parte do escasísimo volume de exemplos achegados, unha prevalencia asombrosamente baixa de tematización (50 % fronte ó case 100 % noutras variedades), que en realidade se xustifica polo feito de seren a metade das ocorrencias expresións fraseolóxicas (*bendita sexa, alabado sexa...*) cunha fixación arbitraria da orde, por tanto non pertinente desde o punto de vista funcional. Noutros modelos de lingua tamén aparecen estas expresións fixas, pero no conxunto a súa significación estatística é desprezable. Finalmente en certos modelos formais resultan insólitas.

A *linguaxe xurídica*, ademais da (relativamente) altísima prevalencia de construcións pasivas, fai gala dunha notoria desviación en canto á función impersonalizadora: fronte á minoritaria presenza do complemento axente nas construcións pasivas das restantes variedades lingüísticas consideradas (por volta do 15-20 %), seis de cada dez ocorrencias neste tecnolecto levan o axente expreso (concretamente un 57.8 %), co que dificilmente se podería caracteriza-la construción pasiva como un mecanismo de impersonalización na linguaxe xurídica. Esta desviación debe entenderse no marco do peculiar estilo formulista e hipercodificado que caracteriza a linguaxe xurídico-administrativa. Marcando distancias coa lingua máis común, esta variedade amosa unha concepción fortemente temática do suxeito que leva a considerar pouco axeitadas solucións normais fóra do tecnolecto, como *o rector elixirao o claustro*, sistemática e repetitivamente desprazadas pola correspondente pasiva *será elixido polo claustro* por unha fidelidade ó código que ten moito de requintamento formulario (para que non se confunda co *sermo vulgaris*) e moi pouco de proveitoso para a comunicación. Se a isto se engade a necesidade de determinación informativa (nun modelo de lingua no que non son frecuentes as aseveracións xenéricas ou imprecisas que propician as construcións impersoais), comprenderase tanto o alto uso da pasiva como o seu habitual emprego axencial.

Unha construción pasiva pode ser perfectamente producible e gramatical co complemento axente expreso e en posición temática. A súa caracterización informativa (tematización, impersonalización) dá conta das condicións comunicativas que favorecen o uso de tales construcións, consecuentemente da súa maior ou menor aceptabilidade, pero non da súa (a)gramaticalidade, que nunca pode ser determinada informativamente. Exemplos non faltan, especialmente nos textos xurídicos e, cada vez menos, nas follas dos xornais, en usos exquisitos con certo sabor a rancio, como este que lemos no semanario lugués *A Monteiro*:

- (10) Pol-a Sociedá organizadora d'a funceón foi ousequiado o (Orfeón) Infantil con unha alegante coroa y-os nenos da seuceón dramática con coroas e caixiñas de dulce. (4-I-1890)

Os manuais de estilo dos xornais acabaron por desterrar estas curiosidades, que nada tiñan de rarezas nas notas de sociedade da prensa de ata hai ben poucos anos (en español, por suposto). Dígase que era cousa tida por ordinaria e de mal gusto redactar doutro xeito a nova dunha petición de man.

O máximo do sensentido sintáctico debe ser, con todo, outro caso que non esté lonxe deste: o uso persoal da construción pronominal impersoal. O sistema habilita un mecanismo especificamente para marca-la non presentación lingüística do primeiro actante (o *se* impersoal), pero certas variedades hipercodificadas acaban por empregalo con tal actante

expreso, rizando completamente o rizo. Novamente as modalidades xornalística e xurídica se destacan no abandeiramento destes heterotipos case emblemáticos nelas:

- (11) Por distintas persoas que verán ditos partidos (de fútbol), prometéusenos unha longa información cos resultados abranguidos polos vascos. (“Goal” en *Nós*, 12, 25-VIII-1922)
- (12) Polo Sr. Alcalde, con data 23 de outubro de 1991, dictouse o Decreto que a continuación se transcribe literalmente. (Edicto do Concello de Carnota, inserido en *LVG*, 17-XI-1991)

Dada a presenza efectiva de tódolos argumentos participantes e a súa organización secuencial en todos estes exemplos (10-12), resulta lóxica a estrañeza polo uso destas construcións sintácticas tan sumamente marcadas, cando se podería botar man das correspondentes activas non marcadas:

- (10’) A Sociedade organizadora da función obsequiou o Orfeón Infantil cunha elegante coroa.
- (11’) Distintas persoas que verán ditos partidos de fútbol prometéronnos unha longa información.
- (12’) O Sr. Alcalde dictou o Decreto que a continuación se transcribe literalmente.

Pero está claro que o que se procura é precisamente esa sensación de estrañamento no intruso -o lector avisado e afecto verá por contra neses trazos un chisco de complicidade. En definitiva, nestas variedades lingüísticas tales usos sintácticos non son para nada afuncionais, senón que teñen a función de hipercaracteriza-lo código, afastándoo propositamente dos moldes da lingua xeral, conformando un estilo propio, cun forte “aire de familia”.

3.3. Futuros, cousas do pasado e cousas de sempre

Na rexeneración dos usos sociais que lle foron privados ó galego xoga un papel fundamental, é evidente, o recurso ó galego medieval, o que obviamente inclúe a posible recuperación de arcaísmos sintácticos, nunha sorte de lexítimo préstamo interno. Novamente a linguaxe administrativa constitúe un eido propicio a tal efecto, pois se algo abunda no tesouro documental medieval son textos administrativos e xurídicos. Por esta vía, determinados recursos sintácticos recuperados no seo de determinados tecnolectos acaban por se converter en marcadores estilísticos deses tecnolectos fronte á linguaxe común.

Un exemplo claro dese proceso constitúe a xa consagrada recuperación do futuro de subxuntivo na linguaxe administrativa (Cfr. Rivas

1994). Non quero entrar a avalia-la estricta necesidade do labor, que en calquera caso goza do aboamento dos entendidos na materia, pero é evidente que se trata de revitalizar un arcaísmo funcional (só existente en usos fixados, no discurso repetido, por tanto afuncional: refráns e cántigas), hipercaracterizando dese xeito o modelo de lingua administrativa. Cabe argumentar aquilo de que, de haber que caracterizalo, polo menos que sexa con motivos autóctonos; e cabe argumentar tamén cuestionando a necesidade de recuperar nun modelo de lingua unha construción que a lingua xustamente esqueceu por non lle ser necesaria, e cuestionando asemade a necesidade de que a lingua da administración deba ser distinta da que comunmente usan os administrados. Desde logo, cando Xoán Rivas vincula a bondade tecnolectal do futuro de subxuntivo coa necesidade de evitar “incurrir no defecto da falta de claridade, contradicindo, xa que logo, a que debe ser principal característica de estilo da linguaxe administrativa” (*ibid.*) está apuntando a un modelo teórico certo, pero que abofé non se corresponde coa “claridade” de que facía gala o edicto reproducido en (1) *supra*, por outra banda non particularmente máis arrevesado que os seus habituais conxéneres.

Outras veces, as propostas dos normalizadores non consisten en recuperar para certos tecnolectos formas esquecidas no acervo común senón, inversamente, en rexeitar certas construcións sintácticas consideradas erróneas e vinculadas (se cadra abusivamente) ós usos propios dun determinado tecnolecto. Velaí un exemplo deste proceder nunha caracterización do galego dos medios de comunicación: “Se cadra froito deste ‘horror dequeísta’ inxectado nos nosos xornalistas son as hipercorreccións documentadas: *estar seguro que, non hai dúbida que...*” (García Montañés 1992: 16). Aínda que a afirmación é logo matizada, o diagnóstico paréceme dobremente inadecuado pois nin tales construcións son hipercorreccións de dequeísmo nin son particularmente características da linguaxe xornalística. Ben ó contrario, son as formas máis comúns na lingua oral e gozan dunha longa tradición histórica e literaria (vid. (13) *infra*). Posúen un sólido fundamento teórico no sistema da lingua (como predicados derivados por incorporación de obxecto) e desde logo nada teñen de solecismo a non se-lo infortunio do seu formal rexeitamento, nos rexistros cultos, por prexuízo gramatical. Con xustiza ou sen ela, seguramente é este un caso perdido, pero non debe ser lance que se atribúa ó descoido, á hipercorrección ou ó abuso propio da linguaxe dos xornalistas.

- (13) a. *Chegou recado ao conde que fosse aas cortes (Cr.1344)*
 b. *Como se ouvesse medo que lle faleseria (Gral. Est.)*
 c. *Entón ouveron acordo que fosse logo queimada (C.G.)*
 d. *Parade mentes que vos quero desenganar (C.G.)*
 e. *Parou mentes aos mouros e vio que eran moytos (Miragres)*

Son moitos, en fin, os procedementos de índole sintáctica que, amosando uns peculiares usos desviantes no seo de determinados modelos de lingua, poden ser identificados como índices caracterizadores de variación lingüística sincrónica. A título de breves apuntamentos en esbozo, péñese, por exemplo, no ámbito da linguaxe dos medios de comunicación -por centrarnos nun modelo ben acoutado, de proxección social e tamén bastante controlado- e sen custo nin esforzo bateremos con moitos deses presuntos estilemas sintácticos. Poderíamos demorarnos na análise de certos usos peculiares dos clíticos, como a tendencia ó rexeitamento do redobro do clítico de dativo (v. g., *o embaixador entregou unha mensaxe ó presidente*) que se cadra ten algo de argot internacional dos medios (o inglés e moitas outras linguas carecen de redobro de clítico; o tecnolecto xornalístico está fortemente internacionalizado). Seguindo por esa liña cabería reparar en numerosos barbarismos sintácticos de luxo (por innecesarios) que agroman neste modelo de lingua, ás veces cunha caracterización moi delimitada (como ese *gañar de dez puntos* dalgunhas redaccións de deportes), outras cunha dimensión moito máis xenérica, por tanto menos caracterizadora do modelo (como eses *vén de remata-la conferencia de prensa* ou *os problemas a solucionar*, galicismos tan arraigados nesta e nalgunhas outras variedades de lingua). Poderíamos tamén facernos eco da “utilización inmoderada da opción verbal do futuro sintético” nos servicios informativos posta de relevo por algún técnico lingüístico (Cfr. Novo 1991), en detrimento doutras fórmulas de expresión da futuridade nun modelo no que, pola súa propia natureza, este vector temporal é con moito o máis usado. E así sucesivamente.

Pero non se trata de facer un relatorio exhaustivo do tema nos límites desta breve achega. Unicamente espero ter amosado convincentemente e dun xeito ilustrado dúas cousas: por unha banda, a significación e importancia dos procedementos sintácticos na conformación dos modelos de lingua e, por outra, a pertinencia de identificar unha dobre natureza nas conductas sintácticas caracterizadoras: unha dimensión da variación sintáctica que responde á vontade de adecua-lo texto ás condicións do proceso comunicativo en que se desenvolve a modalidade en cuestión, e outra que responde a unha función emblemática de hipercodificación da variedade grupal. Ámbolos obxectivos e ámbalas dimensións corespóndense, en suma, coa transcendencia e interese da variación sintáctica na variación lingüística xeral.

Referencias bibliográficas

- Aarts, F. G. A. M. (1984): “Linguistic variation in English: Idealization varieties and linguistic items”, *English Studies* 65,59-74.
- Cidrás Escáneo, F. A. (1991): *Construcións pasivas en galego*. Tese en microficha. Santiago: Universidade.

- Coseriu, E. (1977): *Principios de semántica estructural*. Madrid: Gredos.
- García Montañés, A. (1992): “Algunhas cuestións con respecto ó uso do idioma nos medios de comunicación en galego”, *Cadernos de lingua* 5, 5-26.
- Halliday, M. A. K. (1978): *Language as social semiotic. The social interpretation of language and meaning*. London: Arnold.
- Iglesias Rábade, L. (1992): “Sinopsis de los modelos variacionales: sus aplicaciones a la lingüística histórica”, *Verba* 19, 19-40.
- Novo, R. (1991): “O uso de tempo futuro nos servicios informativos dos medios de comunicación galega”, *Cadernos de lingua* 3, 85-89.
- Público, O (s.d.): *O estilo do Público* [Manual de estilo]. Lisboa.
- Quirk, R. (1962): “Looking at English in use”, in *The use of English*. London: Longman, 1968², pp. 163-184.
- Rivas Cid, X. (1994): “A recuperación do futuro de subxuntivo na linguaxe administrativa”, *Boletín de Administración e Lingua* 1/1, 9-11.